

життєвої позиції у вирішенні проблем біоетики; відповідальне ставлення до живих істот; самоосвіта та самовиховання з формування позитивних моральних якостей).

Аналіз результатів нашого дослідження дає підстави для висновку про загальну ефективність запропонованої методики формування біоетичної вихованості через формування емоційно-ціннісного ставлення. Результати діагностувального зрізу формувального експерименту засвідчили, що в учнів експериментальних груп (Е), порівняно з контрольними (К), відбулися суттєві зміни у всіх структурних компонентах біоетичної вихованості. Так, в Е кількість учнів з низьким рівнем біоетичної вихованості зменшилась з 3,37% до 0%, із середнім рівнем — з 65,69% до 50,48%, із достатнім рівнем збільшилась з 27,07% до 36,19%, з високим рівнем — з 3,87% до 13,33%. У групах К ці показники були значно нижчими: з низьким рівнем біоетичної вихованості кількість учнів зменшилась з 3,77% до 1,89%, із середнім збільшилась з 66,04% до 67,92%, з достатнім та з високим — не змінилась.

Якісний аналіз поведінки груп учнів певного рівня біоетичної вихованості показав, що зросла загальна вихованість і культура школярів. Зокрема, підвищилась відповідальність за власні вчинки; чесність і справедливість у ставленні до старших та однолітків; ввічливість і тактовність у спілкуванні з людьми. Отже, ефективність етичного виховання учнів основної школи безпосередньо залежить від систематичного формування етичного ставлення до живого на засадах біоетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко В. Є., Подобайло А. В. Екологічна етика. Навчальний посібник. — К.: Фітосоціоцентр, 2004. — 116 с.
2. Вековщина С., Лисенко О. Сучасні виміри глобальної біоетики // Вісник НАН України. — 2004. — № 6. — С. 57–62.
3. Глазиріна Т. К. Біоетика у школі // Глобальна біоетика: сучасні вимоги, проблеми, рішення / Матеріали III міжнародного симпозиуму з біоетики. — К., 2004. — С. 50–51.
4. Гриньова М. В., Джурка Г. Ф., Кращенко Ю. П. Гуманізація освіти у вимірах біоетики // Глобальна біоетика: сучасні вимоги, проблеми, рішення / Матеріали III міжнародного симпозиуму з біоетики. — К., 2004. — С. 45–49.
5. Кобенек Г. В. Екологічна освіта — шлях до формування нового світогляду // Глобальна біоетика: сучасні вимоги, проблеми, рішення / Матеріали III міжнародного симпозиуму з біоетики. — К., 2004. — С. 85–86.
6. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: Підручник. — К.: Знання-Прес, 2003. — 418 с.
7. Макаренко А. С. Пед. соч.: в 8-ми т. — Т. 4. — М.: Педагогіка, 1984. — 400 с.
8. Павлова Т. Н. Біоетика в высшей школе. Серия: Охрана дикой природы. — Вып.10. — 1998. — 128 с.
9. Степанюк А. В., Назарко І. С. Довідник з біоетики. — Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. — 160 с.

Марина ЯРОВА

ХОРОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ – ОСНОВНИЙ МЕТОДИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ДИТЯЧИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ

У статті висвітлюється хорова спадщина українських композиторів та використання її у роботі з дитячими та молодіжними хоровими колективами.

Століттями в народі, поруч з дорослою, складається музика для дітей як хорова, так і інструментальна. Видатні композитори світу писали, а фольклористи збирали народну музику спеціально для дітей, серед них: Й.-С. Бах, Й. Брамс, В. Верховинець, П. Козицький, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, Г. Сковорода, К. Стеценко, Я. Степовий, А. Штогаренко, П. Чайковський, та багато ін. Дослідженню дитячого хорового виховання присвятили свої праці видатні педагоги-музиканти А. Вахнянин, С. Вербицький, М. Воробкевич, О. Нижанківський, Д. Січинський, К. Стеценко; методисти О. Раввінов, В. Лужний, З. Жофчак, О. Ростовський та ін.

Яскравою індивідуальністю, високим рівнем композиторської майстерності позначена хорова спадщина М. Леонтовича. В історію хорової музики митець увійшов як геніальний

творець обробки народної пісні, в якій виділяють кілька жанрових груп: лірико-епічні обрядові пісні (колядки, щедрівки, веснянки та побутові); лірично-побутові дво- або триваріантні композиції переважно поліфонічного складу із застосуванням розспівів у партіях, підголоскового та імітаційного розвитку голосів («Зелена та ліщинонька», «Котилася зірка»); лірико-драматичні обробки («Зашуміла ліщинонька», «Ой з-за гори кам'яної», «Пралю», «Мала мати одну дочку», «Піють півні», «Козака несуть»). Справжнім шедевром хорової обробки стали «Щедрик» та «Дударик», які входять до репертуару багатьох дитячих хорів і дорослих.

У хоровому доробку К. Г. Стеценка теж значне місце займають обробки народних колядок і щедрівок. Найуживанішими засобами їх музичної драматургії є контраст тембрових барв, проведення теми різними голосами. Композитор тяжів до психологічного типу обробок з підкресленням сценічного розвитку і надавав творам чіткої форми, застосовуючи куплетну варіаційність.

На початку ХХ століття сяяв талант О. А. Кошиця — всесвітньо відомого хорового диригента та композитора, автора хорових обробок народних пісень. Серед них – героїко-епічні («Гей не дивуйте», «Ой на горі та жінці жнуть»), ліричні («Ой ходить сон коло вікон», «Ой зійди, зійди ти, зоренько», «Понад синім морем»), жартівливі («Ченчик», «На вулиці скрипка грає», «Біда»), українські пісні.

Провідне місце у мистецтві України посідає і хорова творчість Л. М. Ревуцького. Його хорова спадщина невелика, але майже кожен хоровий твір є перлиною українського хорового жанру. В музиці композитора синтезовані риси українського фольклору і професійного мистецтва. Так, хори «Три веснянки», «Дід іде», «У перетику ходила» за характером наближаються до народних, але разом з тим вони мають дуже розвинуту партію фортепіано. Вагомою частиною спадщини Л. М. Ревуцького є оригінальні твори. Серед них — хор «Ой чого ти почорніло», що відзначається героїко-епічним характером.

Яскравою сторінкою світової музичної культури стала хорова спадщина Б. М. Лятошинського. Основною рисою його хорового мислення є тяжіння до симфонізму: безперервності інтонаційного розгортання, проростання тематизму з єдиного зерна, його різноманітні образні трансформації [1, 116]. Значні здобутки має майстер у жанрі хорів а сарелла («Тече вода в синє море», «Із-за гаю сонце сходить», «У перетику ходила»). Серед відомих циклів автора виділяються 9 хорів на вірші М. Т. Рильського — «Осінь», «Широке поле», «Дош шумів» та ін.

Хорова творчість А. Я. Штогаренка характеризується безпосереднім наслідуванням народно-пісенних традицій. Композитора хвилюють героїко-патріотичні теми («Україно моя», цикл творів а сарелла «Шевченкіана»). Багата і різноманітна хорова спадщина А. Я. Штогаренка становить важливу віху в історії української національної культури.

Аналізуючи музичне виховання в Україні, не можна не відзначити значний внесок у цю справу відомих українських композиторів ХХ століття. Як відомо, для розвитку хорового співу в Україні, в тому числі дитячого, багато зробив видатний український композитор М. Д. Леонтович. Працюючи в семінарії, у школі вчителем співу, він поряд із пропагандою української народної пісні широко й активно використовував кращі зразки європейської і вітчизняної духовної музики, мріяв про організацію музичної освіти, яка охоплювала б дітей з перших років їх перебування у школі. Композитор створив «Практичний курс навчання співу в середніх школах України» з музичними ілюстраціями. М. Д. Леонтович понад двадцять років працював учителем співу у школах. Головним засобом виховання для нього завжди була народна пісня. Початковий етап музичного виховання у системі народної школи він пов'язував з піснею — найправдивішим за своєю етичною і художньою сутністю життєвим явищем. М. Д. Леонтович послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору у справі музичного навчання дітей, «пропонував починати з безнотного співу народних мелодій, вважав ці мелодії незмінними в оволодінні нотною грамотою» [3, 5].

Композитор М. В. Лисенко при Українському клубі у Києві організував дитячий хор (1908–1912), для якого спеціально писав твори. Розучував їх син композитора — Остап Миколайович. Виступи хору проходили без диригента, під супровід автора. Силами дітей М. Лисенко поставив свою дитячу оперу «Зима і Весна». Понад 10 років (1903–1908, 1912–1917) займався хоровим вихованням дітей К. Г. Стеценка. Він написав низку музично-педагогічних робіт, серед яких

«Початковий курс навчання дітей нотного співу», Ф. М. Колесса — «Шкільний співаник» та збірки українських народних пісень для дітей [2, 5–6]. Композитор М. І. Вериківський протягом 3-х років (1912–1914) керував юнацьким хором Кременецького комерційного училища. Репертуар хору був різноманітний, а іноді досить складний. У хорі співало 50 хлопчиків на 4 голоси. Перед розучуванням нових творів співали гами, арпеджіо, секвенції.

У 20-х рр. минулого століття велику увагу організації музично-хорового виховання дітей в Україні приділяли композитори П. О. Козицький, А. Я. Штогаренко, В. М. Верховинець, М. О. Гайворонський, Ф. М. Колесса, Я. С. Степовий. Оригінальну методику роботи з дітьми застосував, зокрема, В. М. Верховинець. Цей талановитий педагог чудово поєднував спів великого хору із танцювальною групою, умів органічно пов'язати пісню з рухами.

Період 1920–1930 рр. став періодом зародження і становлення масової хорової самодіяльності школярів. У 30-і роки ХХ ст. інтенсивно розвивалася позакласна і позашкільна хорова робота завдяки створенню спеціальних Будинків художнього виховання дітей, до роботи яких ставилися високі вимоги. Та деколи захоплення співом без врахування можливостей дитячого голосу, гонитва за досягненням якомога вищих результатів були причиною масових захворювань голосового апарату дітей через перевантаження складним репертуаром, використання творів з широким діапазоном, відсутність співацьких навичок, непосильні співацькі завдання, часті виступи, форсований звук при співі. Виникла суперечлива картина: намагання підняти рівень хорової культури призвело до зниження якості хорового співу, до псування дитячого голосу. Почалися спеціальні дослідження у цій галузі. Щодо змісту музично-хорового виховання учнів, то насамперед вбачається відсутність у вказаний період будь-якої системи і методів навчання, строкатість у підборі репертуару. Передові педагоги намагались виховувати своїх учнів на кращих зразках класичної та народної музики. Але, на жаль, це були окремі випадки, церковний спів перебував у забутті. У наступний період — 60–80-і роки, який вважається найбільш плідним у всій історії дитячого музичного виховання в Україні, розробляється і видається багато методичних рекомендацій (автори методичних посібників — О. Раввінов, І. Ситко, М. Яценко, Л. Скалецький, В. Уманець, Л. Хлебнікова, Л. Греков, В. Лужний, З. Жофчак, О. Ростовський, Л. Коваль, О. Рудницька), організуються науково-практичні конференції, публікуються різноманітні статті, проводиться багато науково-педагогічних досліджень.

Плідно працює у наш час, пише музику для дітей та юнацтва Б. М. Фільц. У її творчому доробку понад 300 творів — симфонічних, хорових, камерно-вокальних, фортепіанних тощо. У композиторських надбаннях Б. Фільц вагоме місце займають твори, призначені для дітей та юнацтва, серед них: «Від льоду до льоду», «Смерічка», «Любимо свою землю», «Ладоньки», «Від зими до зими», «Весняний дзвін». У збірці пісень для дитячого хору «Світе тихий» (2000 р.) вміщені твори духовної музики на канонічні тексти О. Олеся, Т. Шевченка, П. Тичини, Л. Костенко. Твори Б. Фільц входять до репертуару провідних дитячих колективів — «Щедрика», «Дзвіночка», «Зірниця», Великого дитячого хору Національної радіомовної компанії України, «Дударика» та багатьох інших. Початок 1990-х років відзначається розробкою, апробацією і виданням програм з музики для загальноосвітньої школи на національній основі, де основне місце належить хоровому співу. Це в першу чергу програми, виконані під керівництвом А. Т. Авдієвського, О. Я. Ростовського. На початку ХХІ ст. програми з музики оновлюються авторами Л. М. Масол, Б. М. Фільц. В їх основу покладено український фольклор, у якому творчість і сприйняття нероздільні.

Отже, прагнучи високохудожньо відобразити навколишній світ, багатогранно розкрити образ сучасника, українські композитори звертаються до широкого діапазону жанрів хорової музики, оновлюють її інтонаційну мову, збагачують виражальні засоби. У відповідь на творчі пошуки митців зростає популярність професійного хорового мистецтва, виникають нові хорові колективи, розширюється коло аматорів цієї глибоко національної сфери художньої культури. У наш час у Києві плідно діє Центр естетичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді, відповідно і у всіх містах виникла мережа таких дитячих і молодіжних закладів. Вони організують і спрямовують наукову і творчу діяльність талановитих дітей у позашкільних формах роботи. Завдяки поживленню хорового виховання у м. Мелітополі виник мішаний хор української пісні (керівник К. Туча) Мелітопольського Центру дитячої творчості, хоровий

колектив гімназії ім. Володимира Великого м. Рогатина Івано-Франківської обл. (керівник Я. Варчук), хорова капела хлопчиків і юнаків ліцею мистецтв м. Керчі (керівник О. Нефедова).

Народний дитячий ансамбль «Писанка», що діє при Центрі творчості Львівської залізниці, знають не тільки у Львові, а й у всій Україні. Ансамбль виступає на сцені Львівського оперного театру з концертами на Різдво і на Великдень, по радіо і телебаченню. Він поділений на 3 хори: «Ягілочка» (наймолодші), «Веснівка» (дівчата середнього віку) та «Писанка» (підлітки). Понад 10 років керує цим ансамблем О. Вовк, яка навчає дівчат не тільки хоровому співу, а й теорії музики і сольфеджіо, гри на бандурі, фортепіано, сопілці, основ хореографії. Вся навчально-виховна робота базується на методичних засадах і репертуарі вітчизняних композиторів і педагогів.

У Тернополі успішно діє дитячий зразковий хор «Зоринка» (керівник І. Доскоч), в Ужгороді — «Едельвейс» (керівник З. Жофчак), капела хлопчиків при Київській академії мистецтв (керівник А. Зайцева). Провідними дитячими колективами України є хори: «Щедрик», «Дзвіночки», «Дударик», Великий дитячий хор Національної радіомовної компанії України, «Зоринка» (Тернопіль), у Ніжині — «Сяйво» (художній керівник С. Голуб). У місті Хмельницькому успішно функціонують добре знані в Україні дитячі хорові колективи при музичній школі № 1 «Подільські солов'ї» (художній керівник Н. Бухта), спеціалізованій школі № 19 «Зіронька» (художній керівник М. Ярова), у Кам'янці-Подільському — «Журавлик» (художній керівник М. Нетеча) та «Любава» (художній керівник Л. Мартинюк) та ін. [5, 64].

Робота, яка постійно проводиться з хористами «Зіроньки» у ЗОШ № 19 м. Хмельницького, а також спостереження за репетиційними заняттями з шкільними колективами інших колективів дає підстави стверджувати: організація і проведення музично-естетичної роботи (музичні вечори, свята народної пісні) розширюють музичний кругозір учнів, збагачують їх знання в царині хорового мистецтва, знайомлять з кращими зразками вокально-хорової музики, підвищують музичну і загальну культуру. Разом з тим сприяють вихованню культури мови і поведінки, викликають емоційне піднесення, яке, в свою чергу, збуджує думки і бажання працювати серйозніше й наполегливіше, що позитивно впливає на успішність учнів.

Вивчаючи хорову спадщину вітчизняних композиторів, аналізуючи практичний досвід, ми дійшли таких висновків:

1. Значний внесок у розвиток вокально-хорової справи країни зробили відомі українські композитори ХХ століття — С. Вербицький, М. Воробкевич, О. Нижанківський, М. Лисенко, М. Леонтович, Ф. Колесса, П. Козицький, Я. Степовий, Д. Січинський, К. Стеценко та ін. Аналіз проблеми відродження дитячого хорового співу спонукає стверджувати, що становлення музичного виховання, ефективність хорового навчання і виховання у школі та в позашкільних навчальних закладах має багату історію, значною мірою залежить від використання пісенно-хорового репертуару вітчизняних композиторів, які пишуть для дітей.

2. Важливе місце у практиці вокально-хорової роботи школи має належати фольклору. Основними виражальними засобами музичної народної творчості є: інтонаційна особливість, наспівність, простота мелодії і ритмічної структури, виразність і багатство мелодії, гармонія, тісний зв'язок поетичного та музичного текстів, глибока емоційність, достовірність, ґрунтовний виклад думки, поетичність, чистота образу, довершеність форм, високохудожній правдивий зміст, різножанровість, багатство історії життя людей, їхніх думок, почуттів, переживань. Завдяки цьому фольклор стає художнім відображенням особливого світу людського буття, життєдіяльності і розвитку людських здібностей.

3. Основним репертуаром дитячих хорів має бути музична творчість українських композиторів — джерело розвитку національного мистецтва. Художність і доступність творів вітчизняних майстрів хорової справи надають їй великого педагогічного значення. Національне хорове мистецтво — фундамент, на якому має будуватися музично-естетичне навчання і виховання. Українські композитори, прагнучи високохудожньо відобразити навколишній світ, багатогранно розкрити образ сучасника, звертаються до широкого діапазону жанрів хорової музики, оновлюють її інтонаційну мову, збагачують виражальні засоби. У відповідь на творчі пошуки митців зростає популярність професійного хорового мистецтва, виникають нові хорові колективи, розширюється коло аматорів цієї глибоко національної сфери художньої культури.

4. Творчість композиторів України, їх наукові праці, практична робота з дитячими колективами створили підґрунтя для подальшого розквіту національного музичного мистецтва і педагогіки. Безпосередня робота з хоровим колективом «Зіронька», аналіз репертуару дитячих хорових колективів України дають підставу стверджувати, що музичні твори згаданих українських композиторів становлять основу музичного репертуару дитячих і молодіжних хорових колективів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияновська Л. Українська музична культура: Навчальний посібник. — Тернопіль: СМП «АСТОН», 2000.
2. Колесса Ф. М. Шкільний співаник — 2-ге вид. — К.: Музична Україна, 1993.
3. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. / Під ред. Л. Іванової. — К.: Музична Україна, 1989.
4. Лисенко М. В. Молоді. Збірка народних пісень. — К.: Музична Україна. — 1990.
5. Кульбовський М. З подільського кореня. — Хмельницький: Поділля, 1999.

Наталя ГОРБАТЮК

ПРИНЦИП НАРОДНОСТІ У ВИХОВАННІ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ Б. ГРІНЧЕНКА

У статті висвітлено принцип народності у вихованні на різних етапах становлення та розвитку педагогічного доробку Б.Грінченка.

У процесі становлення та розвитку педагогічної науки проблема виховання особистості привертала увагу багатьох вітчизняних педагогів. Серед них не може пройти поза увагою педагогічний спадок Б. Грінченка.

Відданість Б. Грінченка рідному народу гідна подиву і наслідування. Це про нього захоплено писав його великий сучасник І. Франко: «... У всьому, що пише, проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності» [11, 14].

І. Франко високо цінував Б. Грінченка як борця за українське слово, справжнього патріота, одержимого національною ідеєю і відводив йому «перше місце, по пильності, по таланту, витривалій працьовитості і різnorodності інтересів духових...» [11, 14]. За словами С. Єфремова, «справжня біографія Грінченка — то його невсипуща, безупинна, од першого виступу ще юнаком аж до останнього моменту, праця задля рідного народу, його повсякчасна готовність душу свою положити за трудящий люд. Замість сухих хронологічних дат бачимо в цій біографії довгу низку живих праць... Стане тут у ряд — і його педагогічна робота, ... й досліди над життям народним, і популяризаторська робота, і громадська публіцистика, і красне письменство» [8, 322].

Педагогічна спадщина Б. Грінченка привертала увагу багатьох дослідників, а саме: А. Животенко-Піанків, О. Неживого, А. Погрібного, Д. Пісочниця, М. Плевака, Г. Шерстюка та ін.

Метою цієї статті є висвітлення принципу народності у вихованні в педагогічному доробку Б. Грінченка.

Принцип народності розкривається в його працях «Якої нам треба школи», «Народні вчителі і українська школа», «На беспросветном пути», а також в поетичній та прозовій творчості.

Принцип народності Б. Грінченка розглядав багатовекторно: рідна школа, рідна мова, місія вчителя в народній школі, школа і родина, їх взаємовплив на формування національної свідомості дитини, підручники для народної школи і т. ін. Глибинний аналітичний розум, свідомий патріотизм дали змогу Б. Грінченку виокремити наукову модель, розробити концепцію справді народної школи для українських дітей. Б. Грінченко проблему народності розглядав невід'ємно від національної ідеї, тому народна школа, згідно з його висновками, повинна бути національною.